

TE URU'A MATAPŪ 'IA AU I TE MAU IHI

IHI REO

TA'O TUPUNA : QULUA [PN] : Trevalli (*Caranx*)
TA'O TUPUNA : QULUA [POC] : Proto-Oceanic (*Carangid*)

Reo tahiti : uru'a (Davies, 1851)
urupiti (Bagnis, 1972)
uru'ati, urupiti (Lemaître, 1973)

Reo nu'uhiva : u'ua, eu'ua (Lavondès, 1964-1966)

Reo hāmoa : ulua (Pratt, 1911)

Reo futuna hiti'a o te rā : ulua, (Biggs, *field notes*)

IHI NŪNA'A

TE URU'A 'EI TĀPENA

« Parau tahito nō Tahiti : “Te-i'a-āvae-rōroa [te ta'ata tāpena], Te-i'a-pehau-īha[Te uru'a tāpena], Te-i'a-tua-mea [te honu tāpena]”. »

E pūpūra'a ō teie i te mau atua : e piti i'a, te uru'a 'e te honu, 'e hō'ē ta'ata. Tāpa'o fa'a'ite i te ra'a o te uru'a.

Handy, E. S., (1930). History and culture in the Society Islands, The Museum, 'api 89.

TE URU'A 'EI TĀPA'O NŌ TE ATUA

'Ua riro te uru'a 'ei tāpa'o nō te tahi atua nō te mau ta'ata tumu nō Papara 'e nō Papeari. 'Ua tapuhia teie i'a i te marae o taua nā fenua. I'ō nei, 'ua ha'apāpū 'o Teuira Henry, e mea tapu te uru'a nō te feiā o nā mata'eina'a e piti, 'o Papara 'e 'o Papeari.

Henry, T., (2004). Tahiti aux temps anciens, Société des Océanistes N°1, 'api 401.

E I'A MO'A

E i'a mo'a roa te uru'a (te pa'aihere nīnamu) i Tuamotu. E mea fa'ata'ahia nō te hui mana, 'e e pupuhia nō te nu'u atua i pīha'i iho i te mau 'ā'ahi, te honu 'e te uhu. E mea tapu teie mau i'a nō te vahine 'e te mau tamari'i.

Torrente, F. (2020), Te ara moana, le chemin de l'Océan. Guide des Aires marines éducatives de Polynésie française, DGEE, 'api 59.

MARAE I'A

Te uru'a, 'o te 'īna'i tumu ia nō apato'a 'e nō te mau 'āti nō Ōtepipi. E mea tapu teie i'a, i te mea ho'i ē, e rave rahi mau ivi uru'a tei 'itehia i roto i te mau 'āpo'o i'a o te mau marae to'ato'a. E fa'a'itera'a ia i te faufa'a o te i'a i roto i te orara'a va'a mataeina'a i te mātāmua ra. 'Inaha, e 'amuhia te i'a 'e e hunahia te mau ivi i ni'a i te marae. 'E'ere roa i te 'ohipa māere, mai tā Teuira Henry e fa'ahiti ra i roto i tāna puta, inaha ho'i, te mōana, 'o te marae mo'a roa a'e ia nō te Mā'ohi.

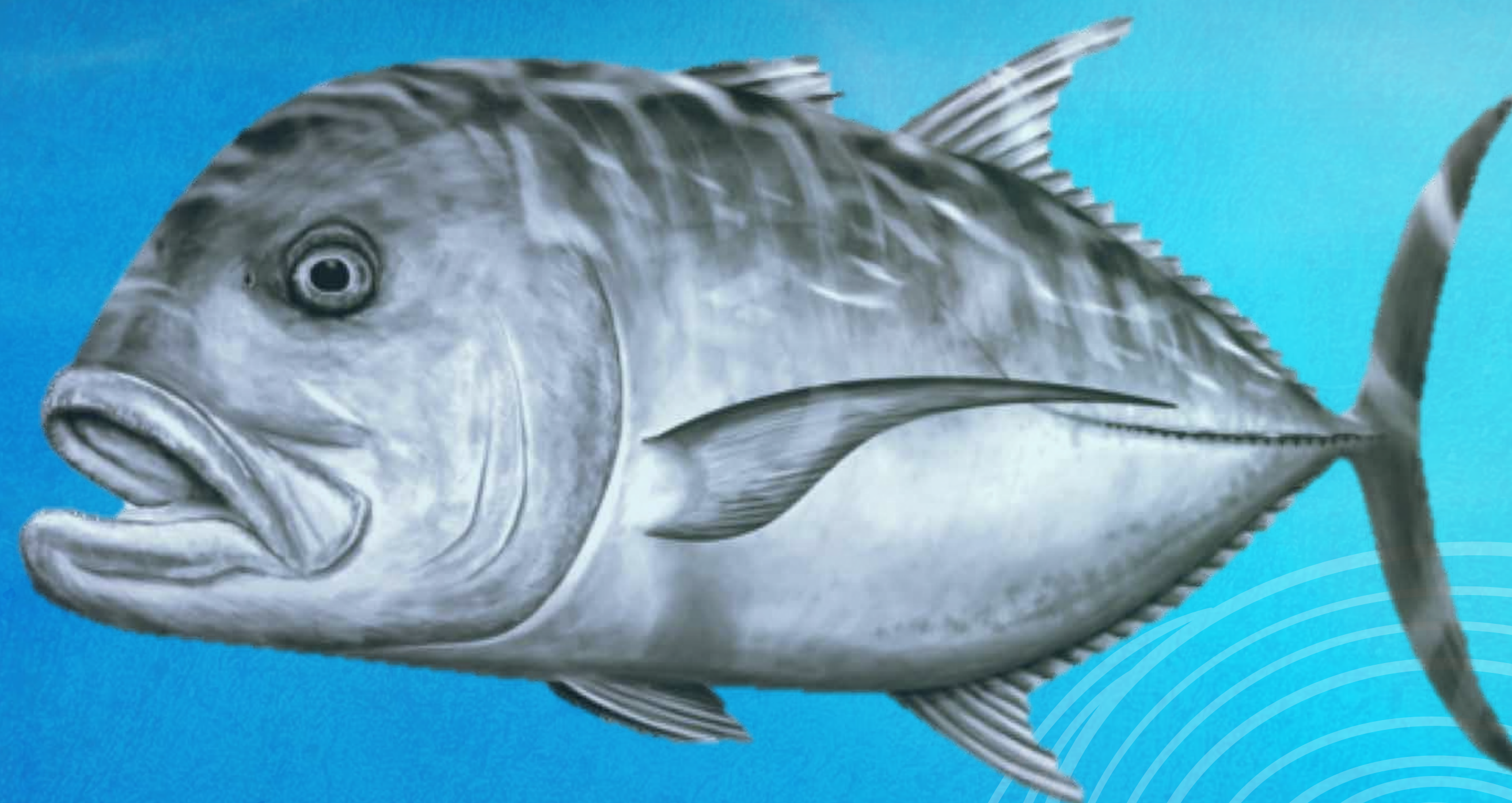
Ottino, P. (1965). Ethno-histoire de l'atoll Rangiroa : archipel des Tuamotu : publication provisoire. Office de la Recherche Scientifique et Technique Outre Mer, ORSTOM, 'api 84

E AHA TE TARA O TE URU'A MATAPŪ ?

I roto i te 'ā'ai o Hono'ura, e piti taime te fa'ahitira'ahia te parau o te uru'a. 'A tahi, i te tī'opara'ahia 'ōna e tōna nā teina mai ni'a mai i te va'a nō tōna teiaha rahi. Nā te vārua ra 'o Vero-huti-i-te-ra'i i fa'aara iāna ē, e ti'a, e ara, e fa'aru'e 'oi'oi i terā vāhi i te mea ho'i ē, e vāhi 'ē terā, e vāhi nō te uru'a-matapū 'e nō te tahi atu mau hiva. 'A piti, i te taparahira'a 'o Hono'ura i te hiva ra 'o A'u-roa 'e tae noa atu i tōna ari'i ra 'o Tūtapu, 'ua rave a'era i te ari'i vahine Te-puna-'ai-arii 'ei vahine nā te ari'i 'o TalHla. I reira tō Hono'ura pāta'ura'a i te parau o taua hiva ra, 'o Uru'a-matapū.

E aha atura ia te parau o taua i'a i roto i te orara'a o te mā'ohi mai āu'iu'i mai ā ?

E aha te tumu i topahia ai te i'oa o teie i'a i ni'a i te tahi hiva i roto i te 'ā'ai 'o Hono'ura.

URU'A MATAPŪ

Thomas WAGENER - Melissa JORDAN
Piahi matahiti 3 'Āma'a Reo Mā'ohi

PŪ'OHURA'A

Te uru'a, e ti'ara'a teitei roa tōna i te tau tahito, i te mau pae Tuamotu mā iho ā ra, inaha ho'i, e mea mo'a 'e e 'amuhia i ni'a i te marae. E'ita e 'ore, 'ua topahia te hiva i te i'oa o teie i'a nō tōna ho'i fāito rahi, tōna pūai, tōna vitiviti 'e te mata'u 'ore.

TE URU'A I ROTO I TE ORARA'A O TE MĀ'OHĪ

PARAU TUMU O TE FENUA

PĀTA'UTA'U A HONO'URA

« Fa'arahi te fa'a o Hapaiano'o,
Te fa'a'airaa o te aha ?
I te uru'a, te uru'a maomao ra ē !
Nō terā muriāvai
Te uru'a mata nui ra ē !
Nō terā papai ava ē !
Ha'apairia mai te taura i tai
'Oia te urupiti mata nui »

JPS, Vol 4 1895, Vol 4, No. 4, The legend of Honoura, 'api 257-294.

RAROMATA'I - RAIATEA

I te vāhira'ahia i te fenua nō Ra'iātea e va'u tuha'a, 'ua fa'ahōho'ahia taua fenua ra i te urupiti. E va'u Ra'iātea. 'O 'Ōpoa te 'ōmi'i o te i'a 'e te iva o te tuha'a. Nō reira mai te i'oa « 'Ōpoa te iva ». Te hi'u o teie urupiti, 'o te mou'a ia 'o Pa'ia i Vavau, pīHla Te-hi'u-rua-nō-te-Ari'i. 'Ua fa'a'ohipahia teie i'a nō te fa'ahōho'a atu i te tahi motu 'e te tahi mau va'a mata'eina'a. I taua fenua ra, 'o te urupiti tei fa'a'ohipahia nō tōna pūai.

Handy, E. S. (1930). History and culture in the Society Islands, 'api 90.

FA'ATI'ARA'A PARAU

RAROMATA'I - PORAPORA

« Fa'arahi te fa'a o Hapaiano'o,
Te fa'a'airaa o te aha ?
I te uru'a, te uru'a maomao ra ē !
Nō terā muriāvai
Te uru'a mata nui ra ē !
Nō terā papai ava ē !
Ha'apairia mai te taura i tai
'Oia te urupiti mata nui »

JPS, Vol 4 1895, Vol 4, No. 4, The legend of Honoura, 'api 257-294.

RAROMATA'I - RAIATEA

« E raea'ehia te fāito o te urupiti e 50 kiro hau atu 'e e 2 mētera i te roa. E i'a pūai, rata roa, 'e te hi'opo'a te urupiti. E piri roa 'ōia i pīha'i iho i te ta'ata. E i'a tua, e i'a tairoto. I te tapera'a o te mahana, i te hora 4 – hora 5, e horo te urupiti e ti'i tāna mā'a, te mau i'a na'ina'i [ature, 'ōuma] (e ta'ū 'ōia i tōna 'ōmi'i i ni'a i terā mau i'a na'ina'i 'e te paruparu), te mau manu 'ere'ere 'e te 'itata'e, te fe'e, te mototea, 'e te 'ōura miti. »

Bill Teraitepo, ta'ata rava'ai nō Vavau, Raromata'i, 2023.